

Bookchin'in "idealist" yolculuđu: "Komünizm"den anti-Marksist ve anti-Leninist "komünalizm"e!

Şiar Rişvanoğlu

*Yeni ülkelerin neşeli klarnet sesiyle
alıyorum karşıdan geniş etkisini
Lenin'in icra ettiği ve halkların söylediđi
Marks ve Engels şarkılarının.
Ernesto Che Guevara¹*

"Ekolojik krizin toplumsal kaynaklarına ilişkin tutarlı bir görüş geliştirmek ve toplumu akılcı çizgilerde yeniden yapılandırmak için eko-anarşist bir proje sunmak"² sözleriyle ifade ettiği motto ile anarşist gelenek ile çağdaş ekolojik bilincin sentezini kurduğunu iddia eden Murray Bookchin üzerine çok şey yazıldı. Özellikle yaşadığımız coğrafyada ve Kürdistan'da (bilhassa Rojava'da -Batı Kürdistan-) Kürt

¹ Che Guevara, "Gölgeli Otoportre"den, *Şiirler*, çeviri: Adnan Özer, İstanbul: Gendaş Yay., 1998, s. 35.

² Murray Bookchin, *Özgürlüğün Ekolojisi Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çözülüşü*, çev: Mustafa Kemal Coşkun, İstanbul: Sümer Yayınları, 2019, s. 27.

halkının epey bir süredir işaret ile takip etmekte olduğu Bookchin'in, Kürt hareketi üzerindeki muazzam etkisinin bir göstergesi olarak sadece bir referans yapmakla yetineceğiz; 2006'da öldüğünde Kürt Hareketi Bookchin'i "20. yüzyılın en büyük sosyal bilimcilerinden biri" olarak tanımlamış ve onun teorisini pratiğe dökmek üzere mücadele edeceğini deklare etmiştir. Bookchin benzer bir biçimde; 1994'te çıkış yapan Meksika Chiapas'taki Yerli Hareketi Zapatistaların (EZLN) özerk yerel yönetim politikalarına ve Barselona'daki "Barcelona En Comu" ("Müşterek Barselona", "BECU") gibi kentlerin halk meclislerince yönetilmesi düşüncesini sahiplenen politik hareketlere de ilham kaynağı olmuştur. Bu yönüyle; postmodernizm ile sığrama yapan, post-Marksizm ve post-Leninizmin kimlik politikaları ve ekolojist çizgisi ile doruğa ulaşan işçi sınıfından "kaçış" ideolojisinin en parlak ve en "sol" görünümlü figürlerinden biridir. Geçerken hatırlatalım; gerek EZLN'nin yerel özerkliğinin bugün gelmiş olduğu, iktidar perspektifinden yoksunluk nedeniyle yoksulluk, yalıtılmışlık ve çıkışsızlık ile özdeşleşmiş konumu, gerek "En Comu" Hareketinin sicili ve yine bugün bulunduğu pozisyon, genel olarak anarşizmin, özgül olarak da Bookchin'in "komünalizminin" güncel çıkmazlarına ilişkin çok çarpıcı örnekler sunmaktadır.

Bookchin'in görece özgün çizgisini (buradaki "özgün" kavramını, "derin ekoloji", "yeşil politika", "eko-feminizm" gibi, Bookchin'in kendi ifadesi ile "salt doğal kaynakların korunmasını öne çıkararak, ekolojik sorunların toplumsal nedenlerini göz ardı eden" radikal ekolojist akımlardan ayıran özelliklerin bütünü üzerinden değerlendirerek kullanıyoruz) bu bağlamda tartışmak bu yazının konusu değil. Bu aşamada, ileride bazı göndermeler yapma hakkımızı saklı tutarak; hemen hemen bütün bu akımların zayıf, hatta çoğunun "kör" noktası olan, çevrenin ve daha da ötesi doğanın esas katili emperyalist kapitalizmin gerçek yüzünü, suç sicilini (tek tek devletleri, tekelleri, şirketleri, hatta ulusal ve yerel motifleri de içeren bir biçimde) yakın zamanda en güncel örnekleriyle irdeleyen, deyim yerindeyse "lime lime etmiş" olan yoldaşımız Sungur Savran'a kızıl/yeşil bir selam göndermekle yetiniyoruz.³ Bu tartışmanın uluslararası platformda da çevre hareketinin gerçekten sol unsurları "Ekolojik Marksizm", "Ekososyalizm", "Ekolojik Leninizm" hareketi olarak adlandırılan farklı akımlar tarafından da son derece dinamik bir biçimde yürütülmekte olduğunu okuyucuya hatırlatıyoruz. Bu salt selam ve hatırlatma ile yetinmiş olmamız, Bookchin'in, hemen her konuda muhtemelen psikanalitik çözümlenmelere ihtiyaç duyan derin bir öfke ile yaklaştığı ve yok saydığı/çarpıttığı Marksist teorinin kendisinin ve Marksizmin ekoloji/doğa sorunlarına yaklaşımının bambaşka ve çok kapsamlı bir yazıyı hak ettiğini düşünmemizden. Biz, esas olarak Bookchin'in düşüncesine damga vuran iki ana hattan ("defo"dan) ilerlemeye çalışacağız. Birincisi; sınıfı ve tarihsel mücadele dinamiği olarak sınıf mücadelesini yok sayan perspektifi. İkincisi ise; devleti ve devlet aygıtı üzerinden iktidarı bütünüyle reddeden ve yerine kuru ve süslü bir radikal demokrasi türevi "komünalizm"

³ Sungur Savran'ın Gerçek Gazetesi sitesinde değişik tarihlerde yayınlanmış 6 makaleden oluşan dizisi. Dizinin ilk makalesi: Sungur Savran: İklim Değişikliği (1): Glasgow'da COP sirki bitti, yeryüzünü talana geri dönelim 16 Kasım 2021, <https://gercekgazetesi1.net/politika/iklim-degisikligi-1-glasgowda-cop-sirki-bitti-yeryuzunu-talana-geri-donelim> (Erişim tarihi: 16 Temmuz 2022).

getiren anlayışı. Sadece bu ikisi üzerinden en son söyleyeceğimizi baştan açıkla-
yalım. Bazı çevrelerin Bookchin'i doğrudan ya da dolaylı olarak sosyalist ekole
dahil etme, onun tezlerini sosyalizmin, hatta Marksizmin bir tür devamı (kendisi bu
durumu hem de küçümseyici bir üslup ile, bir tür "aşma" olarak ifade ediyor) olarak
görme ya da sosyalist/Marksist teori ile "birleştirme" çabalarının aksine, **Bookchin
ideolojik olarak radikal demokrasici bir Anti-Marksist ve Anti-Leninist, felsefi
olarak ise katıksız bir idealisttir.** Dolayısıyla onu tarihten, felsefeye, sosyolojiden,
antropolojiye, hatta dinler tarihi ve mitolojiye kadar geniş bir skalaya hâkim ciddi
bir entelektüel ya da özgün tezleri olan bir düşünür olmaktan öte bir yere konum-
landırmak, hele bazı çevrelerin yapmaya çalıştığı gibi "devrimci" bir konuma yer-
leştirmek mümkün değildir.

Bookchin'in zaman zaman tam anlamıyla küstahlığa varan Anti-Marksist ve
Anti-Leninist tavrına ilişkin en iyi örnek, henüz 1969 yılında bir konferansta yap-
mış olduğu bir konuşmanın giriş bölümüdür:

**"Sınıf çizgisi", "işçi sınıfının rolü", "eğitimli kadrolar", "öncü parti" ve "pro-
letarya diktatörlüğü"** hakkındaki saçmalıklar, otuzların tüm eski saçmalıkları geri
dönüyor. Her şey yeniden ve her zamankinden daha bayağı bir biçimde geri döndü.
İlerici İşçi Partisi tek örnek değil, sadece en kötüsü. Troçkist gruplar, Uluslararası
Sosyalist Kulüpler ve Savaşa ve Faşizme Karşı Gençlik bir yana, SDS'nin ("De-
mokratik Toplum için Öğrenciler") çeşitli şubelerinde ve kampüslerdeki Marksist
ve Sosyalist kulüplerde de aynı bok kokuyor.⁴

Bookchin'in bir kalemde/bir cümlede "saçmalıklar" diyerek aşağıladığı kav-
ramlar üzerinden yürüyen tartışma bütün bir sosyalist tarihin, dolayısıyla aslında
insanlık tarihinin en önemli tartışmalarından biri olmakla kalmayıp; aynı zamanda
yine henüz tam da o dönemde, 68 fırtınasında, 70'lerde bütün bir dünyayı sarsan
devrimci dalganın burjuvazi tarafından nasıl adım adım yenilgiye uğratılmış oldu-
ğunun da gerçek hikâyesidir. Bugün dahi kapitalizmin yaşamakta olduğu onca ağır
krize rağmen hala ayakta durmasının, dünya halklarının tamamı, bütün bir insanlık
ve doğa üzerinde yaratmakta olduğu tüm diğer tahribatlar, yıkımlar bir tarafa; son
olarak yaşamakta olduğumuz günlerde Ukrayna/NATO-Rusya geriliminde olduğu
gibi, dünyayı bir nükleer savaşa doğru sürükleyen emperyalist barbarlığın daha da
saldırılanlaşmasının temel nedeni tam olarak bu hikâyenin bitmek bir yana, daha
da şiddetlenerek devam etmekte olduğunu göstermektedir. Aslında o kavramların
sosyalist sol tarafından hâlâ algılanamamış, o kavramlar üzerinden yapılmış olması
gereken tartışmayı sağlıklı biçimde yürütüp, tarihten, bilhassa Stalinizmin, sosya-
lizmin itibarını ve prestijini ağır biçimde zedelemiş olduğu bürokratik işçi devletleri
deneyiminden ders alınamamış ve gerekli olan gerçekten devrimci müdahalenin
yapılamamış olmasındandır.

Komünist bir gelenekten gelen, genç yaşta militan olan, hatta bir dönem Trots-
kizm ile temasta bulunmuş olan Bookchin'in teorisinin "trajedi"si henüz baştan

4 <https://anarcho-copy.org/libre/apolitika-dergisi-dinle-marksist.pdf>. (Vurgular bana ait.-Ş.R.-)

Paragrafta geçen SDS'nin açılımı "Demokratik Toplum için Öğrenciler"; ABD'de dönemin
toplumsal tartışmalarına ve eylemlerine dâhil olan bir öğrenci topluluğu bu.

başlar. Ona göre insanlık tarihinin temel çelişkileri; “hiyerarşi” ve “tahakküm”dür. Marksizmin, hatta ortodoks anarşizmin devlet ve kapitalizme ilişkin tahlillerini “aşarak”, sınıf yerine “hiyerarşi”yi, sömürü yerine de “tahakküm”ü kullanır ve tarihi bu kavramlar üzerinden açıklamaya çalışır.

Şöyle yazar teorisini ilk kez kapsamlı olarak sunduğu kitabında; “Tarihsel olarak, aslında hiyerarşilerin ortaya çıkışı sınıfların ortaya çıkışından çok öncedir ve ayrıcalıklı cinsiyetlerin, etnik grupların, milliyetlerin ve bürokrasilerin *süregiden baskıları, ekonomik sınıflar ortadan kalksa dahi toplumda var olmaya pekâlâ devam edebilir*”.⁵

Bookchin ve işçi sınıfı

Bookchin’e göre ücretli iş ve sermaye arasındaki çatışma hiçbir şekilde ortadan kalkmamasına rağmen geçmişte sahip olduğu her şeyi kapsayan öneminden yoksundur. Marx’ın beklentilerinin tersine, endüstriyel işçi sınıfının şimdi sayısal olarak küçülmekte ve sürekli bir sınıf olarak geleneksel kimliğini yitirmekte olduğunu; günümüz kültürü, toplumsal ilişkiler, şehrin karakteri, üretim biçimleri, tarım ve ulaşımın, sendikalistlerin ve Marksistlerin üzerlerinde yoğun bir şekilde odaklandıkları geleneksel proletaryayı, mentalitesi bile şaşırtıcı biçimde büyük ölçüde burjuva olan bir küçük-burjuva tabakası olarak yeniden oluşturduğunu iddia eder. Tezini, üretim hattının mavi yakalı endüstri proletaryasının yerini, fabrika içindeki otomatik araçlar ve genelde birkaç beyaz yakalı makine kullanıcısı ve bilgisayarlar tarafından işletilen üretimin minyatürleştirilmiş araçlarının aldığı ileri sürerek geliştirir.⁶

Bookchin’e göre, toplum çözümlemesinin merkezinde “sınıf” değil “hiyerarşi” olmalıdır. “Sınıfların, mülk sahipliği ve denetimi çerçevesinde yapılandığı söylenebilirken hiyerarşiler, yalnızca yaş, cinsiyet ve akrabalık farkları gibi biyolojik olgulara değil, aynı zamanda etnomerkezcilik, bürokratik denetim ve ulusal köken gibi toplumsal olgulara da dayanan, daha incelikli ve anlaşılması daha zor olgular oluştururlar.”⁷

Bookchin, bu “sınıftan kaçış” tezini başka argümanlarla da kendince desteklemeye çalışır. Geleneksel proletaryanın yaşam standartlarının büyük ölçüde değiştiğini, bir veya iki kuşak içinde yoksulluk sınırından maddi zenginliğin görelisi olarak yüksek olduğu bir noktaya erişmiş olduğunu, daha önceki çelik, otomobil ve kömür madeni işçilerinin hiçbir proleter sınıf kimliğine sahip olmayan çocukları ve torunları arasında, yeni bir sınıf statüsünün simgesi olarak, lise diplomasının yerini üniversite eğitiminin almış olduğunu iddia eder. Özellikle ABD’de bir zamanların uzlaşmaz olan sınıf çıkarlarının, kendi evlerine, bahçelerine ve kırsal yaz dinlencelerine sahip olanların miktarındaki yüksek artış yanında Amerikan ailelerinin yüzde

5 Bookchin, a.g.y., s.174. (Vurgu bana ait.-Ş.R.-)

6 Murray Bookchin, *Komünalist Karar Anı*, 2001, <https://anarsizm.org/komunalist-karar-ani-2001-murray-bookchin/>.

7 Bookchin, a.g.y., s. 153.

50'sinin hisse senedi ve bono sahibi oldukları bir noktaya yöneldiğini ve bu değişiklikler göz önüne alındığında, geleneksel mavi yakalı işçi ve geçmişin radikal posterlerindeki gerilmiş kaslı kolunda “kemikkıran” bir çekiçle çalışırken resmedilen sert erkek ve kadının yerini kibar, “çalışan orta sınıf” olarak adlandırılanlar almıştır diyerek sınıfa veda eder!

Bookchin'e göre; tarihi anlamı içinde geleneksel “dünyanın tüm işçileri, birleşin!” haykırışı giderek daha fazla anlamsızlaşmaktadır. Marx'ın, *Komünist Manifesto*'da harekete geçirmeye çalıştığı proletaryanın sınıf bilinci, sürekli olarak (Bookchin'in deyişi ile) “kanamaktadır” ve çoğu yerde ise “gerçekte” kaybolmuştur. Sınıf çatışması ortadan kaldırılmamıştır, fakat büyük ölçüde yirminci yüzyılın ilk yarısında Avrupa kapitalizmine büyük gözdağı verdiği görülen ulusal ve enternasyonal dayanışmadan yoksun bir halde tek tek fabrika veya ofislerin içine sıkıştırılmıştır.⁸

Bookchin'in “sınıf” tanımlamasının ilk sorunlu yanı, bu tanımı çok dar bir bakışla ABD ve Kuzey Amerika başta olmak üzere gelişmiş kapitalist ülke işçileri üzerinden yapmış olmasıdır. Bu yönüyle son derece eksiktir, zira emperyalist kapitalizm, çok sayıda sektörde çok uzun bir süredir kitlesel üretimini çok daha ucuz işgücü bulduğu çevre ülkelerde, Asya'ya, Afrika'ya, Latin Amerika'ya ve uzak Doğu'ya kaydırmış durumdadır. ***Bookchin'in sınıf olgusuna ve sınıf mücadelesine bakışı esasında hiçbir özgünlüğü olmayan, çok tipik bir burjuva ideolojisi bakış açısıdır.*** Bu bakış açısına göre; burjuvazinin farklı fraksiyonlarının tarihsel olarak farklılaşan çıkarları temelinde sınıflar, bu arada işçi sınıfı, ya yok sayılır ya da şayet varlığı mecburen kabul edilirse bölmelere ayrılarak, içeriği ve anlamı boşaltılarak; daha da önemlisi ekonomik/sosyal ilişkilerin nesnel bir ürünü/parçası olarak değil, toplumsal aktörlerin⁹ (devlet bürokrasisinin, sermayeyi temsil eden kesimlerin) ***davranışları ve tekil statüleri ile, özellikle piyasadaki konumlarına göre (gelir düzeyi, meslek vb.) açıklanır.*** Zenginler sınıfı, elitler, seçkinler gibi ya da halk, yoksullar, vb. gibi işçi sınıfı da böyle değerlendirilmektedir. Bookchin'in yukarıda ifade edilen bakış açısı da tam olarak bu çarpık anlayışların traji-komik bir bileşiminden ibarettir. Oysa Marksizmde işçi sınıfının gücü, yoksulluğundan, dışlanmışlığından değil, üretim sürecindeki *nesnel* konumundan ve bu nesnel konumun kendisine verdiği kolektif davranabilme potansiyelinden gelir. Bu bakımdan işçi sınıfının toplumsal değişimdeki merkezi rolü tanımına içkindir. Marksizmde işçi sınıfı kavramı, üretim araçlarından yoksunluk, iktisadi bir zorlama altında, emek gücünü satma zorunluluğuna ve bu emek gücünün başka biri tarafından kullanılmasına, yani sömürüye dayanır.¹⁰

Marx'ın rahle-i tedrisinden geçmiş olduğunu iddia eden olan birisi için, Marx'ın, toplumsal yapının bilimsel analizinde kullanmış olduğu ve tüm yapıtlarının anahtar kavramı ve başlangıç noktası olan sınıfı bu kadar çabuk unutmak ve yok saymak ancak yazının başındaki alıntıda kendini gösteren abartılı “özgüven” ile mümkün

8 Bookchin, a.g.y., s. 174.

9 “Aktör”, zira tamamı erkek/erildir!

10 Kurtar Tanyılmaz, “Dünyada İşçi Sınıfı”, Sungur Savran, Kurtar Tanyılmaz, E. Ahmet Tonak (haz.), *Marksizm ve Sınıflar* içinde, İstanbul: Yordam Kitap, 2015, s. 81.

olabilir. Zira Bookchin, çok üretken bir yazar olarak tarihsel/toplumsal bir dizi gelişmeyi (çoğunlukla eklektik olarak) ele almış olduğu eserlerinin bütününe ustaca yedirilmiş bir biçimde felsefenin, antropolojinin hatta mitolojinin dehlizlerinde kaybolan yüzeysel açıklamalar dışında onlarla ifade edilen eserlerinin hiç birinde, **“sınıf”ın ve mücadelesinin neden geçerliliğini yitirmiş olduğunu tutarlı, bilimsel ve bütünsel bir açıklamaya tabi tutmuş değildir.**

Oysa gerek Marx, gerek Engels, çalışmalarının henüz ilk adımlarında dahi toplumu ve insanlık tarihinin gelişim dinamiklerini sınıflar temelinde açıklamaya çalışmışlardır. Bilhassa Marx, Hegel’den, Feuerbach’tan gelen birikimi yükselterek ve diyalektik bir biçimde dönüştürerek tarihsel materyalist yöntemi; insan, toplum ve doğa yasalarına uygulamış ve sınıf kavramına tarihsel anlamda bir derinlik kazandırmıştır. “Sınıf” kavramı sadece toplumsal bir “grubu” ya da “tabakayı” tanımlamaktan öte; insanı objektif/maddi gerçeklik içerisinde, emeği üzerinden eylemi, sosyal ilişkileri ve karşıtıkları temelinde ele alarak, toplumun boydan boya bütün ekonomik, sosyal, politik ve ideolojik ilişkilerini ve bunların yarattığı sonuçları anlamlandırabilmek ve çözümleyebilmek için en temel anahtar olarak kullanmıştır. Engels, *Komünist Manifesto*’nun 1888 tarihli baskısına yazmış olduğu dipnotta burjuvazi ve proletaryayı şöyle tanımlıyordu: “Burjuvazi deyince, toplumsal üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran ve ücretli emeği sömüren modern kapitalistler sınıfını anlıyoruz. Proletarya, deyince ise, kendi mülkiyetinde üretim aracı bulunmadığından, yaşayabilmek için işgücünü satmak zorunda olan modern ücretli işçiler sınıfını anlıyoruz”.¹¹

Marx’ın sınıf analizinin perspektifi ve unsurları, artı-değer sömürüsü üzerine kurulu sermaye birikimi rejimi varlığını bütün şiddetiyle devam ettirmekte olduğu için güncelliğini kaybetmek bir yana; piyasanın modern görünümü altında yeni ortaya çıkan ve gelişen sektörler, yepyeni iş kategorileri, çalışma biçimleri ve mesleklerin de etkisiyle sosyal anlamda çok daha fazla alana teşmil olmakta, evrensel ölçekte çok daha kapsayıcı bir şekle bürünmektedir. Bu anlamda burjuvazinin yaydığı mitin, sol liberalizmin ve postmodernistlerin kara propagandalarının aksine Marx’ın sınıf analizi, ***modern dünyanın her geçen gün daha da karmaşıklaşan ilişkilerini açıklama, yorumlama ve değiştirme özüne, karakterine ve özelliğine sahip yegane yöntem olarak çözümleyici ve dönüştürücü niteliğini korumaya devam etmektedir.***

Marx’ın bütün külliyatında (ve hayatında) temel ve en hayati kavram olan “sınıf”ın nasıl kavranması, Marx’ın perspektifinin bu bağlamda nasıl anlaşılması gerektiğine ilişkin Ahmet Tonak, Marx’ın metinlerinde bu kavramın her zaman aynı yoğunlukta, aynı çeşitlilikte ve de en önemlisi, aynı amaçla kullanılmadığına dikkat çekerek; her birinin kullanıldığı bağlama, döneme ve sürecin özgül dinamiklerine bakarak değerlendirilmesi gerektiğinin, aksi bir sonuca varmanın doğru olmayacağını altını çizer.¹² Sınıfların 21. yüzyıldaki en güncel karşılığına ilişkin ayrıntılı bir tanımlamayı, kendi deyişiyle “haritalamayı” Sungur Savran, içine son derece

11 Karl Marx ve Friedrich Engels, *Komünist Parti Manifestosu*, çev: Yılmaz Onay, İstanbul: Evrensel BasımYayın, 2016, s. 42.

12 E. Ahmet Tonak, “*Komünist Manifesto*’dan *Kapital*’e Sınıflar”, Savran, Tanyılmaz, Tonak, a.g.y., s. 15.

özgün ve titiz “yerel” ve “ulusal” özellik ve gelişmeleri de dâhil edecek biçimde, çok berrak bir biçimde yapmıştır.¹³ Bookchin’in “sınıf” a ilişkin düşmüş olduğu en hatalı saptamalarından birisi ise; (gerek dünya, gerekse Türkiye solunda çok uzun bir dönem ve hâlihazırda da yaygın olduğu üzere) memur statüsünde çalışanların “küçük burjuva” olarak tanımlanmasıdır. **Her şeyden önce, “küçük burjuva”, burjuva ve proleter olmayan herkese verilecek genel bir ad değildir.** “Küçük burjuva” doğrudan doğruya üretim araçlarının kontrolü ve üretim süreci ile ilgili olarak özgül niteliklere sahip olan bir sınıftır. **Burjuva ve proleter olmayan herkese “küçük burjuva” adını vermek, farklı sınıfların, katmanların, kategorilerin sınıflar mücadelesinde tutacağı farklı konumları birbirine indirgemek anlamına gelir.** Bütün bunların yanında; orta ve alt kademe yöneticiler, yarı-proleterler, işsizler ve kent yoksulları Marx’ın kullandığı terimle “yedek sanayi ordusu”, lumpen proletarya, proleterimsiler, aydınlar ve öğrenciler gibi toplumsal ve siyasi mücadelede özel bir yer tutmakla birlikte esasında bir sınıf olmayan veya üyeleri tek ve aynı sınıfa mensup olmayan bazı özel toplumsal kategorileri de Marksizmin sınıf analizine tabi tutmak gerekiyor. Savran, bu belirlemelerine; sınıf analizinin soyut sınıflar üzerinden değil de somut insan topluluklarını değişik sınıflara dağıtma biçiminde yapılmasının, toplumsal yapının en ileri teorisinin hakikatlerine bile bire bir karşılık veremeyeceğini de ekler. Sınıflar toplumsal üretim ve yeniden üretim düzeyinde kolayca tanımlanabilir, ancak ilk aşamada bunların değişik gruplara uygulanmasında karmaşıklıklar, çelişkiler, belirsizlikler doğar. Oysa temel ilke şudur: gerçek dünya sadece arı anlamda burjuvalar, küçük burjuvalar ve proleterlerden ibaret değildir. Peki bütün bunların sonucu, “sınıf analizinin başa çıkılamayacak kadar zor olduğu mudur?” diye sorar. Yoksa sınıfların gerçek hayatta teoriden çok farklı belirlenimlere tabi olduğu için etkisinin fazla olmayacağı mı? Savran’a göre ikisi de değildir, ancak bambaşka şeylere işaret eder bütün bunlar: **Birincisi**, hayatta hiçbir şeyin arı olmadığına. Her toplumsal yasanın karşısında karşı eyleyen etkenler olduğuna. Bu yüzden özdeki çelişkilerin her an ve dolaylımsız biçimde ortaya çıkmadığına, ancak koşullar olgunlaştığında patlayıcı bir biçim aldığına. **İkincisi**, tam da bu karmaşıklığın klasik devrimci Marksizmin devrimci politikaya temel yönetsel yaklaşımlarından birinin, günümüzün onca moda söylemine rağmen geçerliliğini nasıl da koruduğuna.¹⁴

Aslında, köklerini ortodoks Marksizmde bulan bu çözümlene ve harita, Bookchin’in izinden gidenlere ve muadillerine ciddi bir perspektif sunmaktadır.¹⁵ Lâkin sosyal gerçeklik bir kez sınıf mücadelesi ve toplumsal mücadeleler yerine, soyut ve dayanakları zayıf bir “komünalizm”e, insanlık tarihinin, evrimin “etik” süreçlerine indirgenince bu mümkün olamamaktadır.

Bookchin’in idealizmi ve meçhul “özne”

Bookchin’in kuramının tarihin dinamiği olan “sınıf mücadelesi”nin yerine “hi-

13 Sungur Savran, “Sınıfları Haritalamak: Sınıflar Birbirinden Nasıl Ayrılır”, *Devrimci Marksizm*, 6-7, İlkbahar-Yaz, 2008., s. 13 (Vurgular bana ait.-Ş.R.-)

14 Savran, a.g.y., s. 18.

15 Bu kavrayışın bütünsel ve güncel bir kaynağı için: Savran, Tanyılmaz, Tonak, a.g.y.

yerarşi” ve “tahakküm”ü koyduğunu girişte belirtmiştik. Ona göre bu kötülük ancak anti-hiyerarşik ve anti-tahakkümcü duyarlılığa sahip *ekolojik bir toplumun* yaratılmasıyla sona erdirilebilir. Böylece toplumsal mücadelenin bütün kurgusunu baştan aşağı değiştirmektedir:

Ekoloji, benim açımdan, hep sosyal ekoloji oldu: *Yani doğa üzerindeki tahakküm kavramının*, insanın insan üzerinde, hatta erkeğin kadın, yaşlıların gençler, bir etnik grubun diğeri, devletin toplum, bürokrasinin birey, bir sınıfın diğer sınıflar ve sömürgeci güçlerin sömürge halklar üzerindeki *tahakkümünden kaynaklandığına inanıyorum*. Benim düşünceme göre, sosyal ekoloji, özgürlük anlayışını sadece fabrikada değil, aile içinde de, sadece ekonomide değil, psişede de, sadece maddi yaşam koşullarında değil, *ruhsal koşullarda da sürdürmelidir*.¹⁶

Bookchin’in bakışının en önemli zaafı; Marksizmin, toplumların tarihsel ve bütünsel çözümlemesine dayanan diyalektik materyalizm yöntemini gerçek anlamda hiç kavrayamamış olmasından gelmektedir. Marksizmin, toplumsal bir varlık olarak insanın “doğa”sını çözmek üzere yürüttüğü çalışma, onu bütün boyutları ile ele almak üzere kuruludur. Son kertede “üretim ilişkileri” üzerinde yoğunlaşmasının nedeni; sınıfları tarihsel maddi ilişkiler tarafından koşullanan aktif özneler olarak ele alarak insanı özgürleştirecek olan şeyin bu ilişkilerdeki “köle”liğin bitmesi zorunluluğunu keşfetmiş olmasıdır. Ona göre; “belli bir tarza göre üretici faaliyetlerde bulunanlar belirli tarzda siyasal ilişkiler içerisine girerler”. Bu anlamda *Marksizmde insanlar ve sınıflar*, maddi ilişkilerin (odağında üretim ilişkilerinin olduğu) basit, mekanik, doğrusal bir yansıması değil, Marx ve Engels’in Feuerbach eleştirisinde özenle ve ısrarla açıkladıkları gibi bütün bu objektif koşulları *değiştirme, dönüştürme yeteneğine, gücüne ve potansiyeline sahip öznelerdir*.¹⁷

Tarihin, dinin, felsefenin ve bütün öteki teorilerin devindirici gücü, eleştiri değil, devrimdir. Bu tarih anlayışı, tarihin sonunun, “tinin tini” olarak “özbilinç”te erimek olmadığını, ama her evrede, maddi bir sonucun bulunduğunu gösterir; bir üretici güçler toplamı, tarihsel olarak yaratılmış ve her kuşağa kendinden önce gelen kuşaklar tarafından aktarılmış, *bireylerin doğa ile kendi aralarındaki bir ilişki*; bir yandan yeni kuşak tarafından gerçekten değiştirilen, ama öte yandan da, yeni kuşağa kendi yaşam koşullarını emreden ve ona belli bir gelişme, *özümlü bir nitelik veren bir üretici güçler, sermayeler ve koşullar kitlesi*. *Dolayısıyla, ortam ve koşullar insanları yarattığı kadar, insanlar da ortam ve koşulları yaratırlar*.¹⁸

İşte bu devrimin tek öznesi, modern dünyanın tek devrimci sınıfı olan işçi sınıfıdır! Bookchin’in “sınıf mücadelesi”nin yerine koyduğu “hiyerarşi”nin unsurlarının (“yaş, cinsiyet, etnik, dinsel...vs olgular”) sosyal yaşama, toplumsal ilişkilere yapmakta olduğu farklı biçim ve düzeylerdeki etkiler yadsınamaz olmakla beraber, *asıl mesele bunların hiçbirisinin kapitalist birikimin ana ve değişmez*

16 Murray Bookchin, *Ekolojik Bir Topluma Doğru*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996, s. 54.

17 Karl Marks, Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi (Feuerbach)*, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları, 2004, s. 47.

18 a.g.y., s. 68. (Vurgular bana ait.-Ş.R.-)

kaynağı olan artı-değer üretme potansiyeli taşımamasıdır. Bu yönüyle sistemin işleyişine, karakterine doğrudan doğruya etkileyici ve belirleyici bir güce sahip olduklarından söz edilemez. Yine benzer bir biçimde kapitalizm evrensel bir sistem olarak işçi sınıfının emek gücü kadar, doğayı da aynı şiddetli ve vahşi yöntemlerle sömürmek zorundadır. Ekolojik kriz, doğanın korkunç yöntemlerle sömürülmesi (siyanürle altın arama, yağmur ormanlarının McDonalds'ın hayvan çiftlikleri, ya da Starbucks'ın kahve plantasyonları için yok edilmesi/yağmalanması örneğinde olduğu gibi) doğal kaynakların tahrip edilmesi nedeniyle kendi kısır döngüsünü dahi gerçekleştiremez hale gelmektedir.¹⁹ Yani kapitalizmin ekolojik (“dışsal”) bir krizin koşullarını yarattığını söylemek için, merkezinde kapitalistlerin işçi sınıfının emek gücünü sömürsü, ürettiği artı-değere el koymasının (“içsel” çelişkinin) yer aldığı dünyanın ve bütün insanlığın varlığını/geleceğini tehdit eden bir sömürü anlayışıyla, kâr hırsıyla işleyen bir sistem olduğu tescil edilmelidir. **Yani farklı bir ifade ile: “dışsal kriz”i yaratan ve tetikleyen şey kapitalizmin temel işleyiş yasaları, esasen tam olarak “içsel” krizi ve çelişkisidir.** Bookchin'in “Marksizmin görünürdeki tek çelişki biçimini işçi-işveren arasındaki ücret olarak gördüğü” iddiası, arkaik düzeyde eski, somut hiçbir dayanağı olmayan bir burjuva tezidir. “Ekonomizm” olarak tanımlanan ve özünde devrimci iradeyi hiçe sayan ve devrimi ekonominin kendiliğinden gelişimine bırakan bu düşünceye karşı en sert düzeyde cepheden savaşmış (ve savaşmakta) olanlar Marksistler ve Lenin'in kendisinden başlayarak Leninistlerdir. Rusya Sosyal Demokratları arasında; siyasi mücadelenin liberal burjuvaziye bırakılmasını, sosyalizm mücadelesinin, ücret ve çalışma şartları mücadelesine odaklanmasını ve devrimci partinin görevinin sadece gelişmelerin kendiliğinden doğasını izlemek ve o gelişmelere göre müdahale etmek olduğunu ileri süren bu “oportünist” akımın farklı biçimdeki sözcüleri ile bizzat Lenin, son derece derin ve sert bir kitap dolusu tartışma ve polemik yürütmüştür.²⁰ Marksizmin tezi, bütün gerçek tahakküm ilişkilerinin özünde, tabanında, arka planında bulunan esas motifin “sınıf çelişkisi” olduğudur. **Devrimci Marksizm, bütün tarihi boyunca; toplumsal mücadeleyi ücret ve kâr arasındaki çelişkiden ibaret görmediğini, üstyapı kurumlarının (din, hukuk, felsefe...vs.) yarattığı bütün “görünümleri” dikkate aldığını, insana, topluma ilişkin her çelişkiyi ve baskı biçimini önemseydiğini her biçimde ifade etmiş; ırkçılıktan, faşizmden, cinsiyetçiliğe, inançsal, dinsel, grupsal, bölgesel farklılıklardan, şovenizme kadar bütün “tahakküm” biçimleri ile son derece aktif, hatta agresif biçimde mücadele yürütmüştür.** Lenin, Marksizmin sınıf kriterlerini şöyle ifade eder:

Sınıflar, birbirlerinden, tarihsel olarak belirlenmiş bir toplumsal üretim sisteminde tuttıkları yere, üretim araçlarıyla olan (çoğu durumda yasalarla saptanan ve formüle edilen) ilişkilerine, **emeğin toplumsal örgütlenişindeki rollerine ve bu-**

19 Bkz. Volkan Sakarya, “Marx’ın Ekoloji Anlayışı ve Ekolojik Kriz (1): Marx’ın Ekoloji Anlayışının Felsefi Temelleri, *Devrimci Marksizm*, sayı 39-40, Yaz-Sonbahar 2019; “Marx’ın Ekoloji Anlayışı ve Ekolojik Kriz (2): Marx ve Ekolojik Krizin İktisadi Temelleri, *Devrimci Marksizm*, sayı 44, Sonbahar 2020; “Marx’ın Ekoloji Anlayışı ve Ekolojik Kriz (3): Marx’ın Ekoloji Anlayışının Siyasi İçerimleri”, *Devrimci Marksizm*, sayı 47-48, Yaz-Sonbahar 2021.

20 V.İ. Lenin, *Ne Yapmalı?: Hareketimizin Can alıcı Sorunları*, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2010, s. 47.

nun sonucu olarak, toplumsal zenginlikten aldıkları payın boyutlarına ve bunu elde etme tarzına göre ayrılan büyük insan gruplarıdır.²¹

Oysa Bookchin'e göre kişi yalnızca şeylerin var olan düzenine rasyonel alternatifler -nesnel ve mantıksal olarak insanlığın özgürlük ve yenilik potansiyellerine dayalı olan alternatifler- geliştirerek var olan topluma bir alternatif tasarlayabilir. Aynı bakışla; *bu açıdan, insanların verili koşulların ötesinde kendilerini tasarlayabilme, kendi dünyalarını ve toplumsal ilişkilerini rasyonel biçimde yeniden yaratabilme ve etik yargularla yenilik aşılabilme yetenekleri* rasyonel bir toplumun gerçekleştirilmesi için gerekli temeller haline gelir.²² Bookchin için hiyerarşik baskıdan ve maddi sömürüden kurtarılmış olarak –şüphesiz tüm yaşam kürelerindeki insan yaratıcılığının rasyonel bir alanı olarak yaratılmış– *belediye, yaşamın iyiliği için etik bir alandır*. Komünalizm, bu nedenle Bookchin'in kendi "ironik" ifadesi ile yaratıcı "bir fantazinin uyduruk bir ürünü" değildir: *toplumsal gelişmenin bir diyalektiği ve akıl tarafından biçimlendirilen* politik yaşam ve pratik fikrinin sürekli bir ifade edilidir.²³ Bookchin yeni bir politikanın, "çekirdek birimi"nin, "aşırı sevginin klasik idealleri, otonomi, rasyonellik ve hepsinin ötesinde sivil adanmışlıkla ortaya çıkan bir kavram" olan, vatandaş olması gerektiğini iddia eder.²⁴ Onun bakış açısına göre var olan toplumu nasıl dönüştüreceğimize ilişkin seçimlerimiz hala tarih masasının üzerinde durmaktadır. İnsan, tarihten, gelenekten, dinden, tarihi neredeyse her şeyin, en azından maddi bir dünyanın, mümkün olduğu bir noktaya getirmekle –ve insanın hayal gücüyle üretilen mistik ve dinsel öğelerin ideolojik olarak içine sızmış olduğu bir geçmişi geride bırakmakla– insanlığın daha önce asla karşılaşmadığı yeni bir mücadele ile karşılaştığımızı ve kendi dünyamızı bilinçli bir şekilde kendimiz yaratmak zorunda olduğumuzu söyler. Ve bunun nereye dayanacağını ise şu sözlerle açıklar: "Absürd şeytani fantezilere, akıldan yoksun geleneklere ve korkutucu önyargılara göre değil, *fakat aklın, düşüncenin ve diyalogun esaslarına göre*".²⁵

Ancak, sorun şudur; *hep "objektif bir akıl", "düşünce", "diyalog", "yaşamın iyiliği" ve "akıl tarafından biçimlendirilen politik yaşam", "rasyonalite" gibi kavramlarla ifade edilmekte olan bu dünya görüşünün öznesi ya da özneleri kim/kimler olacaktır?* Bookchin'in "sömürü" yerine tercih etmekte olduğu kavram olan "hiyerarşi"yi ortadan kaldıracak, onun yerine "komünalizm"i getirecek olan öznesi; "akla dayalı bir gelişim içindeki" ve "siyasi canlılığı içeren" yurttaşdır.²⁶ Yani son kertede "etik" değerlere yaslanan, bir tür "kahraman"dır.²⁷ Bookchin politikayı şöy-

21 V.İ. Lenin, *Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü*, Ankara: Sol Yayınları, 1992, s. 150. (Vurgu bana ait.-Ş.R.-)

22 Bookchin, *Özgürlüğün Ekolojisi*, s. 87.

23 Murray Bookchin, *Toplumsal Ekoloji ve Komünalizm*, çev. F.D. Elhüseyni, İstanbul: Sümer Yayıncılık, 2017, s. 57.

24 John Clark, *Belediyecilik Hayalleri: Bookchin'in Politikasının Toplumsal Ekolojik Eleştirisi* <https://itaatsiz.org/?p=3050>.

25 Bookchin, *Komünalist Karar Anı* (Vurgu bana ait.-Ş.R.-)

26 Bookchin, a.g.y., s. 44.

27 Böylesi bir birikime ve geçmişe sahip bir düşünürün nihayetinde, elitist Beyaz Türklerin son

le tanımlar; “ussallığa, topluluğa ve özgürlüğe dayalı bir ahlaki ödev”. “Ekolojik toplumu”nun politik çerçevesi ise “komünler komünü” olarak tanımladığı konfederal liberter belediyeçiliktir. Tabandan, aşağıdan ve yatay örgütlenmiş bir biçimde işleyen bu mekanizmayı “tüm bir hayat” olarak tanımlar ve bu hayatın “iyi”lik kıstasıyla yaşanması için gereken bir ahlaki varoluş biçimini önerir. Onun toplum modelinde “kitlelerin acısına neden olan ihtiyaç” yerini arzuya, bireylerin hazzına bırakacak, bu modelde “sözleşme” olmayacak; çıkar, maliyet, kârlılık yerini; özen, sorumluluk, yükümlülüğe bırakacaktır. Ancak *bu “kahramanlar”ın hangi aşamalardan geçerek, kendilerini “kötülük” ve şeytanilik”ten nasıl arındıracakları, “yaşamın iyiliğini” nereden öğrenecekleri, daha da ötesi “iyiliğin” kriterlerinin ne olduğu, bu “iyiliği” kime, kimlere nasıl aktaracakları, “siyasi canlılığı” nasıl sağlayacakları, onları örneğin fiziken, şiddetle önlemeye kalkanlara nasıl karşı koyacakları soruları dramatik bir biçimde ortada durmaktadır!*

Bookchin’in perspektifi sadece politikayı değil, aynı zamanda ekonomiyi ve hatta toplumsal yaşamı, bütün öğeleri ve bileşenleri ile etik bir varoluşun alanında toplamaya çalışır.²⁸ İşte size “idealizm”! Bookchin’in bu “ahlaki ödev olarak politika” düşüncesi tam olarak Rousseau’nun genel bakışı ile örtüşen bir yaklaşımdır. Macfarlane, Rousseau’nun “özü itibarıyla bir ahlakçı” olduğunu ve bütün bakışını “insanın toplumsal çevresinin olumsuz etkilerinden kurtulması” sorunu üzerine kurduğunu ifade eder ve ekler; bu durum bir biçimde Bookchin’in felsefi pozisyonunu da açıklamaktadır.²⁹ Marksizmin bu idealist bakışa 177 sene öncesinden vermiş olduğu cevap ise çok berraktır:

Fikirlerin, tasavvurların ve bilincin üretimi, başlangıçta, insanların maddi faaliyetiyle ve aralarındaki maddi temaslarla, yani gerçek hayatın diliyle doğrudan bağlantılıdır. *Tasavvur, düşünme, insanlar arasındaki zihinsel ilişkiler, bu aşamada hâlâ onların maddi davranışlarının dolaysız ürünü olarak ortaya çıkar. Bir halkın siyasal dilinde, hukuki, ahlaki, dini, metafizik vb. dilinde ifadesini bulan zihinsel üretim için de aynı şey geçerlidir.* Sahip oldukları tasavvurları, fikirleri vb. üretenler insanların kendileridir; yani, *üretici güçlerinin belirli bir gelişim düzeyi ve bu düzeye karşılık gelen -en ileri biçimlere varıncaya kadar- maddi ilişkileri tarafından koşullanan gerçek, aktif insanlardır.*³⁰

Bookchin’in hayali kapitalizm algısı

Bookchin’in yukarıda referans yapılan ve devrimci Marksist yöntemin, sosyal gerçekliği doğru kavradığı oranda çürütmüş olduğu “işçi sınıfının” etkisini kaybetmiş olduğu tezi; onun kapitalizmin doğasına ve geleceğine ilişkin öngörüsünün ta-

derece vulger ve zayıf “eğitim şart” sloganında karşılığını bulan bir bakışa yakın bir tutuma sahip olması hakikaten ilginçtir.

28 Murray Bookchin, *Geleceğin Devrimi: Halk Meclisleri ve Doğrudan Demokrasi*, D. Bookchin ve B. Taylor (haz.), çev: İ. Yıldız ve S. Torlak, Ankara: Dipnot Yayınları, 2015, s. 73.

29 Aktaran H. Bahadır Türk, “Murray Bookchin’in Siyasal Düşüncesinde Rousseau’nun İzleri”, FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 22, 2016.

30 Karl Marx, Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev: Tonguç Ok ve Olcay Geridonmez, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2013, s. 34. (Vurgular bana ait.-Ş.R.-)

şıdığı zayıf (onun çok sevdiği ifade ile “gerçek hayat”ın ortadan kaldırmış olduğu) karakter ile bire bir uyumludur. Şöyle yazar Bookchin 2002 yılında;

Kapitalizm, 1930’ların bütün teorik tahminlerini boşa çıkararak İkinci Dünya Savaşı’nı takip eden yıllarda yeniden istikrar kazanıp olağanüstü bir esnekliğe kavuştu. (...) Milyonlarca insanın hayat standardı ne kadar düşmüş olursa olsun, kapitalizmin yarım yüzyıldır “kronik bir kriz” yaşamadığı gerçeği de önümüzde durmaktadır. ***Yakın bir gelecekte Büyük Bunalım dönemindekine karşılaştırılabilecek bir krizle karşılaşacağımıza dair herhangi bir işaret de bulunmamaktadır.*** Yeni bir toplum oluşturma yönünde genel bir çıkar yaratabilecek uzun süreli bir ekonomik çöküş yaşanması için herhangi bir sebep sergilemeyen kapitalizm, ***son elli yıldır kriz yönetimi konusunda kapitalizmin sözde “tarihsel üstünlük” dönemi olan önceki bir buçuk yüzyıla göre çok daha başarılı olmuştur.***³¹

Bu satırları yazdıktan sadece 4 yıl sonra ebediyete intikal etti Bookchin. ***Ölümünden sadece 2 sene sonra ise kapitalizm tarihinin Üçüncü Büyük Depresyon’unu yaşayacaktı.*** Bu krizin yapısal nedenleri, tarihsel öncelleri, devamında getireceği ulusal ve evrensel ölçekteki değişimler, dönüşümler ile ilgili olarak devrimci Marksistler çok erken vakitlerde tespitler yapmıştır. Üçüncü Büyük Depresyon’un birinci evresi (2008-2009), kapitalist devletin ve bütün kurumlarının sermayenin ortak çıkarlarının hizmetine koşulması evresi olacaktır. İkinci evre (2010-2013) sermayenin zararını kapatmanın ağır maliyeti yüzünden devletin kendisinin mali krize girmesine yol açtı. Bu dönemi şöyle tarif eder Savran:

Sonra sermayenin bazı temsilcileri (en başta Fed) oyun teorisindeki “there is no such thing as a free lunch” (“her şeyin bir bedeli vardır, hiçbir şey karşılıksız olmaz”) deyimini hatırladılar ve yeni bir çöküşe karşı tedbir almaya başladılar. Bu, üçüncü evreyi açtı (2013-2020). Krizin içinde ekonomiler arasında ortaya çıkmış olan farklılaşma adım adım ortadan kalktı, “yükselen ekonomiler” de krize girdi, en son Çin de düşüşe geçti. ***Şimdi içine girdiğimiz dönem dördüncü evredir.*** Bu evre Üçüncü Büyük Depresyon’un kendisini ilk iki büyük depresyondan ayıran iki ana tarihi özgüllüğün etkilerinden sıyrıldığı, çıplak biçimde ortaya çıktığı dönem olacaktır. Bugüne kadar ağır çekim bir film gibi gelişti Üçüncü Büyük Depresyon. ***Şimdi her şey hızlanacaktır.***³²

Bu satırlar 2020 yılının 13 Mart’ında yazıldı. Kriz öngörüsüne benzer bir biçimde gerçekten de “her şey hızlandı.” Sadece, Macaristan’da, Polonya’da; Avusturya’da, Ukrayna’da, son olarak Fransa’da her geçen gün daha da yükseliş gösteren faşizm belası, NATO’nun başrolündeki nükleer savaş tehdidi, Bookchin’in ifadesi ile “kapitalizmin kriz yönetimi”nin dünyayı getirdiği aşamanın en çarpıcı sonuçları/görüntüleridir.³³ Bookchin, yaşayabilse bu durumu nasıl yorumlardı,

31 Bookchin, *Toplumsal Ekoloji ve Komünalizm*, s. 47-49. (Vurgular bana ait.-Ş.R.-)

32 Sungur Savran, “2020 Borsa Çöküşü: Üçüncü Büyük Depresyon’un Dördüncü Evresi”, <https://gercekgazetesi1.net/ekonomi/2020-borsa-cokusu-ucuncu-buyuk-depresyonun-dorduncu-evresi> (Vurgu bana ait.-Ş.R.-)

33 Ayrıntılı ve çok güncel (Pandemi sürecini de kapsayan) bir analiz için bkz. Sungur Savran, *Üçüncü Büyük Depresyon: Kapitalizmin Alacakaranlığı*, İstanbul: Yordam Kitap, 2022 (genişletil-

“kapitalizm” tahlilini gözden geçirir miydi bilmiyoruz ama, herhalde komünistlere duyduğu nefretten çok daha fazla olan liberallere yakınlığına yeni bir teorik kılıf bulmak zorunda kalırdı!

Bookchin örneğinde cisimleşen “sınıf körlüğünün” nereye varabileceğini en berrak biçimde yine Sungur Savran şöyle tarif eder: “Toplumların hayatında sınıf mücadelelerini görmezlikten gelmek, doğada fizik yasalarını görmezden gelmek gibidir. Sonuçları ölümcüldür”³⁴

Bugün insanlığın evrensel ölçekte yaşadığı sorunların hemen hemen tamamı (savaş, yoksulluk, göç, kırımlar, soykırımlar, açlık, sağlık sisteminin rezil durumu... vs.) kelimenin tam anlamıyla ölümcül bir niteliktedir.

Bookchin’in yerel iktidarının kör noktaları

Bookchin’in “tahakküm”süz bir dünya için önerdiği model, kentlerin *eko-topluluklara ayrılmasıdır*. “Komünalizm”ini ise şöyle açıklar: “En önemli sorun, insanların güç kazanacağı (erke sahip olacağı) bir şekilde toplumun yapısını değiştirmek. Bunu yapmanın en iyi yeri ise, yüz yüze demokrasi yaratma fırsatına sahip olduğumuz belediyelerdir - şehir, kasaba ve köy. Yerel hükümetleri, insanların yaşadıkları ekonomi ve toplum hakkında tartışabilecekleri ve kararlar alabilecekleri *halk meclislerine dönüştürebiliriz*. Bir komşu şehir ya da kasabada iktidara gelirse (erki elde edebilirsek); bütün meclisleri konfedere hale getirilebilir ve sonra da bu kasaba ve şehirleri halk hükümetine konfedere hale getirebilir. Sınıf yönetimi ve sömürünün bir aracı olan devlet değil, *halkın erke sahip olduğu bir hükümet*”.

Bookchin’in “yerel iktidar” perspektifi birçok açıdan sorunludur. *Birincisi*; hemen her seferinde vurgu yaptığı söz konusu sınıfsal ve hiyerarşik çıkarların, bir aşamadan sonra yerini bırakacağı yurttaşlık bilinci nasıl oluşacak, insanlar nasıl dönüşecektir? Mesela zenginliğin asıl kaynağı mülk sahiplerinin dönüşümü için “yerel iktidar”ın kendisi ve “yurttaşlık” bilinci yeterli olacak mıdır?

İkincisi; bu yerel iktidarın merkezi iktidar ile ilişkisi nasıl olacaktır. Söz konusu durumun yarattığı “ikili iktidar”, Marksizmin-Leninizmin “ikili iktidar”dan anladığı ve yaşama geçirdiği bir süreç olmadığına göre, Bookchin’in yerel iktidarı merkezi (burjuva) iktidarı ile ilişkilerini nasıl sürdürecektir? Zira Marksizmde ikili iktidar tamamen geçici bir süreç olarak yaşanmıştı, 1917 Şubat’ı ile Büyük Ekim Devrimi arasında Rusya’da Kerensky’nin geçici hükümeti ve Sovyetler olmak üzere iki başlı bir iktidar süreci devam edecekti ve nihayetinde, “Bütün iktidar Sovyetlere” sloganı ile karşılığını bulan mücadele sonucunda İşçi ve Asker Vekilleri Sovyeti’nin zaferi ve iktidar ile sonuçlanacaktı. Dolayısıyla şayet Lenin’in “geçici (suni) bir denge” olarak değerlendirdiği bu dönemde sonuçta Ekim Devrimi gerçekleşmiş olsa idi, burjuva iktidarı hüküm sürecekti. Ama Bookchin’in toplum modelinde böylesi bir öngörü bulunmamaktadır. Bookchin’in tasavvuruna göre bir aşamadan sonra Halk Meclislerinin oluşumu, belediyelerin üretim araçlarını üzerine alması ve sonunda Komünler Fedarasyonu’na erişen süreçte merkezi iktidarla sosyal

miş ve güncellenmiş 2. basım).

34 Sungur Savran, Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri, İstanbul: Yordam Kitap, 2016, s. 37.

aland, hukuki alanda ama en önemlisi ekonomi alanında restleştiğinde (vergiler, gayrimenkul, ulaşım ve benzeri konularda tasarruflar...vs.) **burjuva devletin zor, şiddet ve hatta imha aygıtları devreye girdiğinde ne yapılacak, ne gibi önlemler alınacaktır?** Örneğin, Leninizmin “işçi milisleri” benzeri öz savunma örgütleri olacak mıdır? Ya da mesela Rojava örneğinde olduğu gibi uluslararası bir saldırı ya da emperyalist bir müdahale olduğunda bu “zeki, rasyonel, ahlâklı” insanlar topluluğu canını, varlığını ve topraklarını nasıl koruyacaktır? Bu soruların hiçbirinin cevabı Bookchin’de yoktur! Sadece çok “felsefi” bir tespitle yetinir düşünürümüz: “Merkezi devletin saldırısının tüm sonuçları ile yüzleşilmelidir.”³⁵ Çok ilginç bir biçimde olabileceklerin de farkındadır Bookchin. Ama önerileri hep “idealist”tir:

Bugünkü ve gelecek kuşaklar **hem göz yaşartıcı gaz ve tazyikli su kullanan polis** hem de mide bulandırıcı hesaplamalar üzerine kurulu bir kültür tarafından tam bir boyun eğmeye yenik düşmedikçe, sahip olduğumuz özgürlükler için savaşmaktan ve olanakların ortaya çıktığı her yerde onları özgür bir topluma genişletmeye çalışmaktan vazgeçemeyiz. Şu anda en azından bildiğimiz, elimizdeki tüm silahlanma ve ekolojik yıkım araçlarının gelişmesinin ışığında, “son bir çatışma” ihtiyacının sonsuza kadar ertelenemeyeceğidir. **İnsanlar rasyonel bir topluma sahip olacak kadar zekidir; bizim karşımızda duran soru, onların böyle bir toplumu başarmak için yeterince rasyonel olup olmadıklarıdır.**³⁶

“Göz yaşartıcı gaz ve tazyikli su”, Bookchin’in unutmuş olduğu burjuvazinin ve onun devletinin nice şiddet ve imha aracına karşı önerisi “zekâ” ve “rasyonalite”! Bookchin Marksizm günlerinde, felsefe kitaplarının arasında çizgi roman okumuş olmalı!

Üçüncüsü; bu yerel iktidarlar, özel mülkiyet ile ilgili herhangi bir tasarrufu gündemlerine dahi almamış oldukları için, bir süre sonra mülk sahipleri özellikle mekân ve toprak üzerindeki egemenliklerini daha da güçlendirmiş olacaklardır. Bu da sınıf tahakkümünü arttıracaktır. Bu muğlaklığı bir tür “şehir sosyalizmi” önerisi ve şu sözlerle ifade ediyor Bookchin: “Komünalizmin amacı, ekonomiyi millileştirmek ya da üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti sürdürmek değil, ekonomiyi yerel yönetimleştirmektir.”³⁷ Bir kere “üretim araçları üzerindeki” özel mülkiyet sürdürülmeyecekse, ne yapılacaktır? Kamulaştırma benzeri bir “el koyma” pratiği olmadan özel mülkiyet nasıl “sürdürülemez” hale gelecektir? “Yerel yönetimleştirme”nin araçları, yöntemleri nelerdir, yürütücüleri kimlerdir? Altınörs’ün ifadesiyle; şayet (aksi ispatlandı ama!) kapitalizm o kadar sağlamsa, bu, özel mülkiyet ve kapitalizmin kâr amaçlı üretim sisteminin de sağlamlığına delil değil midir?³⁸ Benzer bir biçimde devamında, bu yerel iktidarlar ekonomik olarak var olmak, varlığını sürdürmek, diğer “yerel iktidar”lar ile rekabet edebilmek için emeğin sömürsünü derinleştirecek ve bölgesel/ulusal ölçekte sınıf hareketi bir biçimde bölünecek, birbirine rakip bir konumda olacaktır.

35 Bookchin, *Toplumsal Ekoloji ve Komünalizm*, s. 104-105.

36 Bookchin, *Komünalist Karar Anı*. (Vurgu bana ait.-Ş.R.-)

37 Alp Altınörs, *İmkansız Sermaye: 21. Yüzyılda Kapitalizm, Sosyalizm ve Toplum*, İstanbul: Yordam Kitap, 2017, s. 152.

38 Altınörs, a.g.y., s. 153.

Bookchin'in "devlet"le imtihanı

*Hey xudbînê korebîn
Aşe Markis û Lenîn
Bihimehim, bigurmîn
Wêbihêre serên dîn!
Reşîdê Kurd³⁹*

Bookchin'in devlet algısı, tıpkı "sınıf" ve "kapitalizm" değerlendirmelerinde olduğu gibi eksik ve çarpık bir anlayışa dayanır:

Devlet otoritesinin yaşatılması, yalnızca onu ele geçirmeye kararlı olan 17. yüzyıl Püritenlerinin değil, belli bir süre bu otoriteyi ellerinde tutmuş en inançlı sosyalistlerin, komünistlerin ve anarşistlerin de ahlaki bütünlüğünü yok etmiştir. İngiliz, Fransız, Rus ve İspanyol devrimleri, devlet otoritesinin yozlaşma potansiyeline ilişkin inandırıcı kanıtlar sunar. Bu potansiyelin herkesçe bilinen ahlâki bir gerçek olarak değil, ***katı doğası yüzünden mevcut bir gerçek olarak ele alınmasının zamanı gelmiştir.*** Devlet otoritesinin elde tutulması -ya da geleneksel radikalizmin diliyle "ele geçirilmesi"- varlığını elit kesimin emellerine alet olarak sürdüreceğinin, genişleyeceğinin ve **bir halk demokrasisine karşı acımasız bir şekilde kullanılacağına garantisidir.**⁴⁰

Bookchin, Marksizmdaki "devlet" in ne anlama geldiğini ve sosyalist stratejinin ele aldığı devlet ile nihai komünist toplum modelindeki devlet olgusunun boyutla bilmiyor gibi davranmayı tercih etmektedir. Oysa, işçi sınıfı devriminin ilk işi kapitalist devleti yıkmak, mülksüzleştirilenleri mülksüzleştirmek ve kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminin nesnel zorlukları nedeniyle tarihsel bir zorunluluk, bir uğrak yeri olan proletarya diktatörlüğünü, yani işçi devletini tesis etmektir. Proletaryanın, sömürücülerin direncini bastırmak için olduğu kadar, nüfusun büyük yığını (köylülük, küçük-burjuvazi, yarı-proletarya) sosyalist ekonominin kurulması işinde yönetmek için de devlet iktidarına, merkezi bir güç örgütüne, bir zor örgütüne gereksinimi vardır.⁴¹ Lenin, *Devlet ve Devrim*'de, ***eski devlet aygıtının parçalanmasını işlediği ölçüde kesin, ama aynı derece somut olmayan ifadelerle, devrimden sonra kurulacak devletin de "devlet-olmayan bir devlet", en azından sürekli ordusu ve polisi ile bürokrasisi olmayan, sönüp gitmeye hazır bir aygıt olacağını ileri sürer.*** Mart 1918'de yapılan Parti Kongresi'nde yaptığı konuşmada, Sovyetlerin, "bürokrasisiz, polissiz, sürekli ordusuz yeni bir devlet tipi olduğunu" belirtir.⁴² Proletarya diktatörlüğüne duyulan ihtiyaç, tamamen kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminin nesnel zorlukları sebebiyledir.

Bookchin, Marksizmin ve Leninizmin "devlet" tanımı ile, burjuva devleti ara-

39 "Behey kör benciller/Marx ve Lenin'in değirmeni/Gümbürtüyle öğütecektir/Azginların kafasını", "Cevap" şiirinden, çev: Selim Temo, *Kürt Şiiri Antolojisi II. Cilt*, Selim Temo (der.), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2007, s. 797.

40 Murray Bookchin, *Kentsiz Kentleşme: Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*, çev: Burak Özyalçın, İstanbul: Sümer Yayıncılık, 2017, s. 29-30.

41 V.İ. Lenin, *Devlet ve İhtilal*, Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 2014 [1989], s. 35.

42 V.İ. Lenin, *Komün Dersleri*, çev.: Kenan Somer, Ankara: Sol Yayınları, 1992, s. 137.

sında herhangi bir ayırım yapmaz. Sosyalist devrim sonrası geçiş sürecindeki bürokratik işçi devletlerinin “dönüşüm” sürecini, Stalinist bürokrasinin aşama aşama Marksizmin “proletarya diktatörlüğü”nü sönmümlendirmek için mücadele etmesi gereken “devlet” anlayışının yerine bambaşka bir model geliştirdiğini idrak edemez. O her çözümlenmesine; statik, tek tip ve tamamen ya burjuva devleti, ya da bürokratik işçi devlet karakteri taşıyan bir devlet tahayyülü üzerinden devam eder.

Bookchin, Marksizme yönelttiği eleştirisini, proletarya devriminin “doğrudan demokratik yapılar kuramadığı”, aksine baskıcı ve bürokratik bir devletin tesis edildiği tespitine dayandırır. Bookchin, ne Marx’ın ve Engels’in bizzat başlatmış olduğu “proletarya diktatörlüğü” tartışmasını, ne Lenin’in *Devlet ve Devrim* eseriyle bütünsel anlamına, bir anlamda teorik zirvesine ulaştırmış olduğu “devlet”in sosyalizmin aşamalarındaki yeri ve anlamını hiç öğrenememiştir. Lenin, işçilerin siyasal iktidarı ele geçirdikten sonra, eski bürokratik aygıtı parçalayacağını, “temellerine dek yıkacağı”nı ve kuracağı yeni aygıtın “bürokratik” olmaması için önlemler alınacağını yazar: Bookchin’in Marksistlerin “demokratik bir yaşamın inşasına dair ilkelerinin olmadığı” tespitine cevap vermişçesine bunun şartlarını şöyle sıralar:⁴³

1) Her işe seçimle gelme, ama her an görevden alınabilme;

2) İşçinin aldığından yüksek olmayan bir ücret;

3) Herkesin denetim ve gözetim işlerini yapabilmesi, yani herkesin bir zaman için “bürokrat” durumuna gelmesi ve bu yüzden kimsenin “bürokrat” olmaması için gerekli önlemlerin hemen alınması. Bundan daha ileri bir ilkeler silsilesi burjuva “ileri” ve “radikal” demokrasilerinde bugün dahi bulunmamaktadır!

Lenin, Marx’ın açık bir şekilde ifade ettiği proletarya diktatörlüğü olgusunu, “sınıflı toplumdaki sınıfsız topluma geçiş” sürecindeki zorunluluğunu ayrıntıları ile resmeder. “Birlik” ve “siyasal egemenlik” devlet iktidarını ele geçirmekle sınırlandırılabilir bir savaşımlı süreci değildir. Devletin “yok olup gitmesi” için bu aygıtın ele geçirilmesi gereklidir. Anılan süreci tanımlarken Lenin, Engels’in *Anti-Dühring*’teki görüşlerini aktarır: “Proletarya devlet iktidarını ele geçirir ve üretim araçlarını ilk aşamada devlet mülkiyetine dönüştürür. Ama böylece, **proletarya olarak kendisini ortadan kaldırır, tüm sınıf farklılıklarını ve sınıf karşıtlıklarını ortadan kaldırır**”⁴⁴

Marx, Weydemeyer’e “sınıf mücadelesinin zorunlu olarak proletarya diktatörlüğüne götürdüğünü”, “bu diktatörlüğün kendisinin, yalnızca, tüm sınıfları ortadan kaldırılmasını” ve “sınıfsız topluma geçişi oluşturduğunu” kanıtladığını yazar. “Marx’ın egemen sınıf olarak örgütlenmiş” proletarya teorisi, işçi sınıfının siyasal egemenliği, ezcümle “proletarya diktatörlüğü”dür. Diktatörlük biçimi, Marx ve Engels’in *Komünist Manifesto*’da ifade ettiği üzere kapitalist devlet formunda proletaryanın burjuvaziye karşı siyasal üstünlük kazanması için, “devleti ‘egemen sınıf olarak örgütlenmiş proletaryaya’ dönüştürme” zorunluluğundan ileri gelmektedir. Devlet yapısı, Marx’ın *18. Brumaire*’de, Engels’in *Anti-Dühring*’te, Lenin’in *Nisan Tezleri* ve *Devlet ve Devrim*’de bütünüyle ortaklaşmış oldukları biçimde “kamusal güç” niteliğinde aygıtlar bütünüdür. Anılan durum “devletin yok olup

43 V.İ. Lenin, *Devlet ve Devrim*, İstanbul: Yordam Kitap, 2015, s. 122.

44 Lenin, a.g.e., s. 29.

gitmesi”nde bu aygıtların ele geçirilmesini ve aygıtlara içerik kazandırılmasını ön gerektirir. Devlet iktidarını ele geçirmek bir iktidar fetişizmi değil, proletaryanın siyasal egemenliğini inşa etme sürecinde baskı ve zor aygıtlarına sahip olma sürecidir. Lenin’in ifadesiyle “Proletarya, hem sömürücülerin direnişini ezmek için, hem de sosyalist ekonomiyi örgütleme işinde geniş halk kitlelerine önderlik etmek için, devlet iktidarına, merkezi bir zor örgütüne, bir şiddet örgütüne gereksinim duyar”.⁴⁵ Toplumsal üretim araçlarının mülkiyetinin azınlığın elinde olduğu bir toplumda, ezen sınıfları ezmek için gerekli şiddet kapasitesi devlet aygıtı vasıtasıyla sağlanır. Lenin’in altını çizdiği nokta; **“devletin sınıf karşıtlıklarının giderilemezliğinin bir ürünü ve ifadesi olduğudur”**. Kapitalist **“devletin yok olup gitmesi” sürecinde sınıf savaşımında proletarya ve ezilen sınıflar, “sınıf egemenliği organını” ele geçirerek egemen sınıflara karşı üstünlük sağlayabilir. Aksi halde “çok küçük bir azınlık için, zenginler için demokrasi” – “kapitalist demokrasi” devam eder ve “belirli bir sınıfın ezilmesine yönelik güç” anlamına gelen devlet ezilen sınıfları ezmeye devam eder**. Nihayetinde, proletaryanın siyasal egemenliği tesis ettiği aşamada, proletarya diktatörlüğünün inşası tamamlandığında sınıfsız toplum ufku belirleme başlayacaktır. Bu durumu şöyle açıklar:

İnsanlığı ücretli kölelikten kurtarmak için bunları **[ezen sınıfları] baskı altına almak zorundayız**; bunların direnci zor yoluyla kırılmak zorunda ve baskının olduğu yerde, özgürlüğün bulunmadığı, demokrasinin bulunmadığı açıktır. Ayrıca, **kapitalizmden komünizme geçiş sırasında baskı hâlâ gereklidir; ama bu artık sömürülen çoğunluğun sömüren azınlık üzerindeki baskısıdır. Özel bir aygıt, özel bir baskı mekanizması hâlâ gereklidir, ama bu geçiş devletidir**; artık sözcüğün gerçek anlamıyla devlet bir devlet değildir.⁴⁶

Marksizmin-Leninizmin “devlet” tanımı ve üzerine oluşturmuş olduğu tezler bu kadar açıkken ve bütün bir devrimci Marksist literatür, Lenin’in ölümünden başlayarak, Trotskiy ve Bolşevikleri adım adım tasfiye ettikten sonra Sovyet iktidarını ele geçiren bürokrasinin işçi “devlet”ini nasıl yozlaştırmış olduğu üzerine yüzlerce eser barındırırken, bütün bunları yok saymak, aynı “devlet” üzerine tezler üretmek, yine başa dönersek ancak Bookchin’inki benzeri olağanüstü bir medeni cesaret ve anti-komünist öfke gerektirir. Bir de elbette, insanlığın gelişim evrelerini, toplumsal mücadeleler tarihini idealist bakış açısıyla kavramış olmayı ve şaşalı bir tarih akışı anlatımının arkasına gizlenmiş statik ve durağan bir tarih anlayışını!

Ve Bookchin’in en “zayıf halkası”: emperyalizm

Tarih bir biçimde Bookchin’i, teorisinin en zayıf halkalarından bir olan emperyalizm meselesinde de tıpkı kapitalizm tahlilinde olduğu gibi çok fena yanıltmıştır. Bookchin, sosyal ekoloji kuramında, evrensel ölçekteki sorunlar için de “emperyalizm”den çok “tahakküm” sürecini işlemiş, işgallerin, savaşların, katliamların, yağmaların nedenlerini somut egemen emperyalist kapitalist sistemle hiç-

45 Lenin, a.g.e., s. 41.

46 Lenin, a.g.e., s. 116. (Vurgu bana ait.-Ş.R.-)

bir bağlantı kurmadan toplumların kendi içerisindeki tahakküm çözümlenmeleri ile açıklamaya çalışarak, “*tahakküm*”ün *ardındaki “emperyalist” ve “sınıfsal” özü perdelemiştir*. Bu anlamda Bookchin’in siyasal ekolojik literatüründe, emperyalizm ve “ekolojik emperyalizm” kuramlarında geçen; Batının/Kuzeyin, Avrupa merkezci kapitalist/emperyalist tekellerinin/devletlerinin, Doğunun/Güneyin kapitalistleşmemiş, sanayileşmemiş, tarıma dayalı, ucuz emek cenneti haline getirilen ülkelerin doğal çevreleri, habitatları üzerindeki *sömürgeci, işgalci, yağmacı, tahrip edici faaliyetlerine ilişkin bir tek kelime dahi yoktur*.

Bookchin’in teorisinin uluslararası duruma ilişkin olarak da ne kadar zavallı ve yüzeysel olduğuna ilişkin en çarpıcı örnek şu tespittir:

Kuzey Amerika ve Avrupa’nın *beyaz ırklarınca -Asya, Afrika, Latin Amerika ve Güney Pasifik halklarını rezilce sömürmüş ırklarca-* rağbet gören nüfus sorununa biraz daha dikkatli bakmamız gerekiyor. Sömürülenler onları sömürülenlere hep anlatıp durdular ki, onların ihtiyaç duyduğu şey, nüfus planlama gereçleri, silahlı “kurtarıcılar” ve nüfus sorunlarını çözecek Profesör Paul R. Ehrlich’ler değil, Kuzey Amerika ve Avrupa’nın onlardan yağmaladığı muazzam kaynaklardan eşitçe yararlanmaktır. *Asya, Afrika, Latin Amerika ve Güney Pasifik halkları onlara öğütler veren Amerikalıların* bütün dünyaya bakır bir kıtanın yüz yıldan az bir zamanda nasıl soyulup soğana çevrileceğini gösterdiklerini ve insanlığın dağarcığına “otomatik eskime” deyimini armağan ettiklerini söyleyebilirler haklı olarak.⁴⁷

Çokuluslu tekeller, emperyalist devletler, kapitalist şirketler yoktur, “beyaz ırklar”, “sömürücü ırklar” vardır! Bookchin’in, mesela Güney Afrika Cumhuriyeti’nde Mandela’nın ANC’sinin ve Komünist Partisi’nin eski bürokratları olan siyah kapitalistlerin sahibi/patronu olduğu altın ve kömür madenlerindeki sömürü ve yağmaya söyleyecek sözü yoktur. Ya da Çin’i ve Asya’yı bir uçtan bir uca talan eden sarı ırktan Çinli kapitalistlere ve Meksika’nın ve Latin Amerika’nın ilğini sömüren mesela yerli (Kızılderili) asıllı kapitalistlere!

Türkiye’de, Kürdistan’da, Irak’ta, Afganistan’da, Afrika’nın hemen hemen tamamında, Orta Asya’da, Güney Asya’da, Orta Doğu’da, Güney ve Latin Amerika’da, yani yeryüzü topraklarının dörtte üçünde, dünya nüfusunun ise yüzde 90’ı üzerinde, *yani nihai olarak ekolojik bir varlık/bütünlük olarak yerkürenin tamamında ekolojik ve toplumsal yaşam üzerine baskılarını, “tahakküm” mekanizmalarını kurmuş olan çok uluslu şirketler;⁴⁸ biyoteknoloji/GDO şirketleri; “global” su tekelleri; tohum tekelleri ve niceleri Bookchin’in ilgisini “ırklar” kadar çekememiştir!*

Sonuç yerine

Bookchin’in teorisi; “Marksizmi aşma”, “yeni bir teori yaratma”, “var olan devrimci teoriyi ileri götürme” gibi iddialara sahip birçoğu gibi “radikal demokrasi”

47 Murray Bookchin, “Yoketme Gücü Yaratma Gücü”, çev: Ümit Altuğ, <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-57-58-ocak-subat-1994-sayi-57-58-ocak-subat-1994/2260/yoketme-gucu-yaratma-gucu/5658> (Vurgu bana ait.-Ş.R.-)

48 Bu konuda çok daha ayrıntılı bilgi için bkz. Hakan Reyhan, “Ekolojik Emperyalizm Kuramına Doğru Biyopolitik Bir Kavramlaştırma”, <http://www.msydergi.com/uploads/dergi/77.pdf>.

çizgisinden bir adım öteye gidemeyen, bundan da ileri olmak üzere halkların gözünde entelektüel bir kılıfla kapitalizmin ve emperyalizmin insanlık dışı sicilini ve portresini silikleştiren, Rojava örneğinde olduğu gibi kafa karıştıran, zihin bulandıran, sonuç itibarıyla ise, esasen bütün bir sistemi meşrulaştıran bir burjuva ideolojisi olarak tarihteki yerini almıştır. Ona verilecek en berrak ve nihai cevabı ise yine Lenin'e bırakıyoruz:

Burjuva ideolojisi mi, sosyalist ideoloji mi? İkisi arasında bir orta yol yoktur (**çünkü insanlık "üçüncü" bir ideoloji yaratmamıştır** ve ayrıca, sınıf karşıtılarıyla bölünmüş bir toplumda sınıfsal olmayan ya da sınıflar üstü bir ideoloji söz konusu olamaz). Dolayısıyla, **herhangi bir biçimde sosyalist ideolojiyi küçümsemek, ondan birazcık olsun uzaklaşmak, burjuva ideolojisini güçlendirmek anlamına gelir.**⁴⁹

49 Lenin, *Ne Yapmalı?*, s. 44. (Vurgu bana ait.-Ş.R.-)

Gerçek gazetesi

Gerçek gazetesi Devrimci İşçi Partisi'nin (DİP) merkezî yayın organıdır. Partinin hem kendi üyeleri ve sempatizanlarıyla hem de toplumun sömürülen ve ezilen geniş kesimleriyle bağlarını kuran, en önemli örgütlenme aracıdır.

2009 yılında, dünya kapitalizminin Üçüncü Büyük Depresyon'a sürüklenmeye başlamasının üzerinden henüz bir yıl geçmemişken yayın hayatına başlayan *Gerçek*, yıllar içinde Üçüncü Büyük Depresyon döneminde dünya devriminin yeni dalgası sayısız ülkeyi gezerken, devrimlerin, isyanların, halk ayaklanmalarının sesini, soluğunu bu topraklara taşıdı. Ama ayağını en çok kendi topraklarına bastı. Bu topraklarda sermayenin, emperyalizmin ve onların her renkten siyasi temsilcisinin yalanlarına karşı, işçi sınıfının ve ezilenlerinin gerçeklerini yazdı. İşçi sınıfının bağımsız sınıf siyasetinin, enternasyonalizmin ve Marksizm'in sesi oldu.

Gerçek, işçi sınıfının, emekçilerin, ezilenlerinin mücadelelerinden, direnişlerden, grevlerden, işgallerden beslendi. *Gerçek*'in matbaadan sonraki durağı hep işçi servisleri, grev ve direniş çadırları ile emekçi mahalleleri oldu, olmaya devam ediyor. Ve işçi sınıfı ve emekçiler, bu gazetenin sadece okuyucusu değil, aynı zamanda yazarı. *Gerçek*'in sayfaları, metal fabrikalarından, fabrikalardan işçilerin, çeşitli sektörlerden emekçilerin yazdığı yazılarla dolu.

Gerçek gazetesini alın, okuyun, okutun!

Gerçek'i her gün internet sitesi ve sosyal medya hesaplarından takip edin, paylaşın!

 gercekgazetesi.net

 [gercekgazetesi](https://twitter.com/gercekgazetesi)

 [gercekgazetesi.net](https://facebook.com/gercekgazetesi.net)

 [gercekgazetesivideo](https://youtube.com/gercekgazetesivideo)

 [gercekgazetesi](https://instagram.com/gercekgazetesi)

 anchor.fm/gercek

 [gercekgazetesi](https://play.google.com/store/apps/details?id=com.gercekgazetesi)